

HOOFDSTUK I

DE PANTSERDIVISIES VAN GENERAAL Sigmund List hadden, vanuit het Sudetenland noordwaarts trekkend, op 6 september 1939 het Zuidpoolse pronkjuweel Krakau van beide flanken ingenomen. En in hun kielzog trok Oskar Schindler de stad in die de volgende vijf jaar zijn element zou zijn. Hoewel hij er binnen een maand blijk van zou geven het nationaal-socialisme afvallig te zijn geworden, zag hij toch in dat Krakau, met zijn spoorwegknooppunt en nog bescheiden industrieën, een stad was die onder het nieuwe regime snel tot bloei zou komen. Hij zou geen handelsreiziger blijven. Hij zou nu een magnaat worden.

Het is niet direct gemakkelijk om in de geschiedenis van Oskars familie de oorsprongen van zijn reddingsdrang te vinden. Hij werd op 28 april 1908 geboren in het Oostenrijkse keizerrijk van Frans Jozef, in de heuvelachtige provincie Moravië van dat oude rijk. Zijn geboorteplaats was de industriestad Zwittau, waar Schindlers voorouders, ter wille van een nieuw zakelijk perspectief, in het begin van de zestiende eeuw vanuit Wenen naar toe waren gekomen.

Herr Hans Schindler, de vader van Oskar, stemde in met het keizerlijke bestel, beschouwde zichzelf cultureel als een Oostenrijker en sprak Duits aan tafel, aan de telefoon, bij het zaken-doen, op momenten van tederheid. Maar toen Herr Schindler en zijn gezin in 1918 ineens burgers van de Tsjechoslowaakse republiek van Masaryk en Beneš waren, scheen de vader daardoor niet in grote geestelijke nood te komen, en zijn tienjarige zoon nog minder. Het kind Hitler werd, volgens de man Hitler, zelfs als jongen gekweld door de kloof tussen de mystieke eenheid van Oostenrijk en Duitsland en hun politieke scheiding. De kindjaren van Oskar Schindler werden niet door een dergelijke misdeeldheidsneurose vergald. Tsjechoslowakije was zo'n ongerept, ruig dwergrepubliekje, dat de Duitstaligen hun minderheidsstatus met enige goedgunstigheid aanvaardden, ook al zou de verhouding later door de economische depressie en een paar minder belangrijke domheden van de overheid onder een zekere spanning komen te staan.

Zwittau, Oskars geboorteplaats, was een klein, door kolengruis bevuild stadje in het zuidelijke deel van de bergketen bekend als de Gesenke. De omringende heuvels waren deels verwoest door industrie, deels bebost met lariksen, sparren en den- nen. Vanwege zijn Duitstalige gemeenschap van Sudetenduitsers had het stadje een Duitse middelbare school, waar Oskar op zat. Hij ging er naar het *Realgymnasium*, dat, in overeenstemming met het industriële landschap van het gebied, moest leiden tot de vorming van ingenieurs – mijn-, werktuig-, weg- en waterbouwkundige. Herr Schindler zelf had een landbouwmachinefabriek, en Oskars opleiding was een voorbereiding op deze erfenis.

De familie Schindler was katholiek. Dat gold ook voor de familie van de jonge Amon Goeth, die in diezelfde tijd in Wenen eveneens zijn bèta-opleiding afrondde en voor het eindexamen zat.

De moeder van Oskar, Louisa, praktizeerde haar geloof met energie, en haar kleren geurden de hele zondag naar de wierook die tijdens de hoogmis in de kerk van de H. Mauritius bij wolken tegelijk werd gebrand. Hans Schindler was het soort echtgenoot dat een vrouw naar de godsdienst drijft. Hij hield van cognac, hij hield van cafés. Er kwam een geurige lucht van cognacwarme adem, goede tabak en diepgewortelde aardsheid uit de richting van die brave monarchist, Herr Hans Schindler.

Het gezin woonde in een moderne villa met een grote tuin eromheen, aan de andere kant van de stad vanaf het industriegebied gerekend. Er waren twee kinderen, Oskar en zijn zusje, Elfriede. Maar er is niemand meer die, anders dan heel in het algemeen, kan getuigen van wat er in dat huishouden omging. We weten bijvoorbeeld dat het Frau Schindler grote zorgen baarde dat haar zoon, net als zijn vader, een lakse katholiek was.

Maar het kan geen al te verbitterd huishouden zijn geweest. Te oordelen naar het weinige dat Oskar over zijn jeugd zou zeggen, heerste er geen duisternis. De zon schijnt tussen de dennebomen in de tuin. In een uithoek ervan hangen in die vroege zomers rijpe pruimen. Als hij een deel van een juniochtend bij de mis doorbrengt, keert hij zonder veel zondebesef naar de villa terug. Hij rijdt de auto van zijn vader naar buiten, zet hem in het zonlicht voor de garage en begint aan het inwendige van de motor te prut- sen. Of anders zit hij op een zijtrap van het huis met een vijltje te werken aan de carburateur van de motorfiets die hij bouwt.

Oskar had een paar vrienden uit de joodse burgerij, die ook

door hun ouders naar het Duitse gymnasium werden gestuurd. Die kinderen waren geen dorps-Asjkenazim – grillig, Jiddisch sprekend, orthodox – maar veeltalige en niet erg ritueel levende zonen van joodse zakenlieden. Aan de andere kant van de Hanavlake, in de Beskiden, was Sigmund Freud uit net zo'n joods geslacht geboren, en dat niet eens zo lang voordat Hans Schindler zelf in een degelijk Duits nest in Zwittau geboren werd.

Oskars latere geschiedenis lijkt te roepen om een opzienbarend voorval in zijn jeugd. De jonge Oskar zou op weg van school naar huis een joods jongetje dat op zijn kop werd gezeten moeten verdedigen. We kunnen er gerust iets op verwedden dat dat niet is gebeurd, en het is ook maar beter dat we er niets van weten, want het zou te mooi lijken te kloppen. Daar komt bij dat één voor een bloedneus behoed joods kind nog niets bewijst. Want Himmler zelf zou er in een toespraak tot een van zijn *Einsatzgruppen* over klagen dat iedere Duitser wel een joodse vriend had. “Het joodse volk wordt uitgeroeid”, zegt iedere partijgenoot. “Natuurlijk, staat in ons programma: de joden uitschakelen, uitroeien – doen we.” En dan komen ze allemaal aanzetten, die tachtig miljoen brave Duitsers, en iedereen heeft zijn eigen fatsoenlijke jood. Natuurlijk, de andere zijn zwijnen, maar deze ene is een prima jood.’

Wanneer we, in de schaduw van Himmler, nog steeds een zweempje van Oskars latere gedrevenheden proberen te vinden, ontmoeten we de buurman van de Schindlers, een liberale rabbijn, dr. Felix Kantor geheten. Rabbijn Kantor was een volgeling van Abraham Geiger, de Duitse liberalisator van het jodendom die beweerde dat het geen misdaad maar in feite iets prijzenswaardigs was Duitser zowel als jood te zijn. Rabbijn Kantor was geen stijve dorpsgeleerde. Hij kleepte zich modern en sprak Duits in zijn godshuis. Hij noemde het een ‘tempel’ en gebruikte niet die oudere benaming ‘synagoge’. Zijn tempel werd bezocht door joodse doktoren, ingenieurs en eigenaren van textiel fabrieken in Zwittau. Wanneer ze op reis waren, zeiden ze tegen andere zakenlieden: ‘Onze rebbe is dr. Kantor – hij schrijft niet alleen artikelen voor de joodse kranten in Praag en Brno, maar ook voor de dagbladen.’

De twee zonen van rabbijn Kantor gingen naar dezelfde school als de zoon van zijn Duitse buurman Schindler. De jongens waren allebei pienter genoeg om uiteindelijk misschien twee van de schaarse joodse professoren aan de Duitse universiteit van Praag te kunnen worden. Deze kortgeknipte, Duits sprekende won-

derknaapjes renden in kniebroek in de zomertuinen rond. De Schindlertjes achternazittend en zelf nagezeten. En Kantor dacht misschien, wanneer hij hen tussen de taxushagen in en uit zag vliegen, dat het allemaal liep zoals Geiger en Graetz en Lazarus en al die andere negentiende-eeuwse Duits-joodse liberalen hadden voorspeld. We leiden een verlicht leven, we worden door Duitse burens gegroet – Herr Schindler maakt zelfs binnen gehoorsafstand van ons sneerende opmerkingen over Tsjechische politici. We zijn wereldlijke geleerden, maar ook verstandige exegeten van de talmoed. We horen zowel tot de twintigste eeuw als tot een oeroud geslacht. We geven geen aanstoot en ons wordt geen aanstoot gegeven.

Later, in het midden van de jaren dertig, zou de rabbijn dit blijmoedige oordeel herzien en uiteindelijk tot de slotsom komen dat zijn zonen de nationaal-socialisten nooit met een doctoraal-examen Duits zouden kunnen afkopen – dat er geen enkel terrein van de twintigste-eeuwse technologie of wereldlijke wetenschap was waar een jood een wijkplaats zou kunnen vinden, net zomin als er ooit een geslacht van rabbijnen voor de nieuwe Duitse wetgevers aanvaardbaar zou kunnen zijn. In 1936 verhuisden alle Kantors naar België. De Schindlers hebben nooit meer iets van hen vernomen.

Ras, bloed en bodem betekenden weinig voor de opgroeiende Oskar. Hij was een van die jongens voor wie een motorfiets het meest onweerstaanbare model van de wereld is. En zijn vader – een technicus van nature – schijnt het enthousiasme van de jongens voor gloednieuwe machinerie te hebben aangemoedigd. In het laatste jaar van de middelbare school reed Oskar op een rode Galloni 500cc in Zwittau rond. Een schoolvriend van hem, Erwin Tragatsch, keek met onuitsprekelijk verlangen toe wanneer de rode Galloni luid knallend door de straten van het stadje reed en de aandacht van de wandelaars op het plein gevangen hield. Net als de jongens Kantor was het een wonder – niet alleen de enige Galloni in Zwittau, niet alleen de enige Italiaanse Galloni 500cc in Moravië, maar waarschijnlijk een unieke motor in heel Tsjechoslowakije.

In de lente van 1928, de laatste maanden van Oskars adolescentie en het voorspel tot een zomer waarin hij verliefd zou worden en zou besluiten te trouwen, verscheen hij bij het stadsplein op een Moto Guzzi 250cc, waarvan er buiten Italië op het hele

continent maar vier andere waren, en die vier dan nog het eigendom van internationale coureurs – Giessler, Hans Winkler, de Hongaar Joo en de Pool Kolaczkowski. Er moeten wel mensen in de stad zijn geweest die hoofdschuddend zeiden dat Herr Schindler de jongen verwende.

Maar het zou Oskars heerlijkste en onschuldigste zomer worden. Een apolitieke jongen, met een nauw om de schedel sluitende leren helm op, de motor van de Moto Guzzi opjagend, in de bergen van Moravië tegen de plaatselijke fabrieksteams racend, zoon uit een geslacht waarvoor de meest geraffineerde politieke daad het branden van een kaarsje voor Frans Jozef was. Net voorbij de met dennen omzoomde bocht een twijfelachtig huwelijk, een economische recessie, zeventien jaar noodlottige politiek. Maar op het gezicht van de motorrijder geen weet, alleen maar de – door de wind – uitgestreken grimas van een snelheidsrijder die zich – omdat hij nieuw is, omdat hij geen prof is, omdat al zijn records nog ongevestigd zijn – de prijs beter kan veroorloven dan de ouderen, de profs, de coureurs die tijden te verbeteren hebben.

Zijn eerste wedstrijd was in mei, de bergrace tussen Brno en Sobeslav. Het was een competitie eerste klasse, zodat het dure stuk speelgoed dat de welvarende Herr Hans Schindler zijn zoon had gegeven tenminste niet in de garage stond te verroesten. Hij kwam als derde op zijn rode Moto Guzzi binnen, achter twee met Engelse Blackburne-motoren opgevoerde Terrots.

Voor zijn volgende uitdaging begaf hij zich verder van huis, naar het Altvater-circuit in de heuvels op de grens met Saksen. De Duitse kampioen 250cc, Walfried Winkler, was er voor de wedstrijd, en zijn oude rivaal Kurt Henkelmann op een watergekoelde DKW. Alle Saksische keien – Horowitz, Kocher en Kliwar – hadden zich ingeschreven; de Terrot-Blackburnes waren er weer en ook een paar Coventry Eagles. Er waren drie Moto Guzzi's, waaronder die van Oskar Schindler, en dan nog de grote jongens van de 350cc-klasse en een BMW 500cc-team.

Het was bijna Oskars beste, meest onbedorven dag. Hij bleef in de eerste rondes vlak bij de aanvoeders en keek wat er zou gebeuren. Na een uur hadden Winkler, Henkelmann en Oskar de Saksers achter zich gelaten, en de andere Moto Guzzi's vielen door een mechanisch mankement uit. In wat naar Oskars overtuiging de voorlaatste ronde was passeerde hij Winkler, en moet hem, even concreet als het teerasfalt zelf en de vlekkerige dennen-

massa, zijn aanstaande carrière als rijder in een fabrieksteam en het geheel door reizen in beslag genomen leven dat hij erdoor zou kunnen leiden voor ogen hebben gestaan.

In wat toen volgens hem de laatste ronde was reed Oskar Henkelmann en de beide DKW's voorbij, passeerde de streep en minderde vaart. Er moet een bedrieglijk teken door officials zijn gegeven, want het publiek geloofde ook dat de wedstrijd was afgelopen. Tegen de tijd dat Oskar wist dat dat niet zo was – dat hij een amateuristische fout had gemaakt – hadden Walfried Winkler en Mita Vychodil hem al gepasseerd, en kon zelfs de uitgeputte Henkelmann hem nog van de derde plaats verdringen.

Hij werd feestelijk naar huis gebracht. Op een technisch puntje na had hij de besten van Europa verslagen.

Tragatsch vermoedde dat de redenen waarom Oskars carrière als motorcoureur daar eindigde van economische aard waren. Dat was geen onredelijk vermoeden. Want die zomer trouwde hij, na een verkering van maar zes weken, hals over kop met een boerendochter, en viel daarom in ongenade bij zijn vader, die toevallig ook zijn werkgever was.

Het meisje dat hij trouwde kwam uit een dorp ten oosten van de Hanavlake. Ze had op een kloosterschool gezeten, en bezat de soort gereserveerdheid die hij bij zijn moeder zo bewonderde. Haar vader, een weduwnaar, was geen keuter maar een hereboer. In de Dertigjarige Oorlog hadden haar Oostenrijkse voorouders de steeds weerkerende veldtochten en hongersnoden waardoor die vruchtbare vlakte was geteisterd kunnen doorstaan. Drie eeuwen later ging hun nakomelinge in een nieuw tijdperk van gevaar een onberaden huwelijk met een ongevormde knaap uit Zwittau aan. Haar vader keurde het even diep af als de vader van Oskar.

Hans had het er niet op begrepen omdat hij zag dat Oskar was getrouwd volgens het patroon van zijn, Hans', eigen ongemakkelijke huwelijk. Een zinnelijke echtgenoot met een wilde inslag, die te vroeg in zijn leven een soort rust zoekt bij een nonachtig, lief, ongecompliceerd meisje.

Oskar had Emilie op een feestje in Zwittau ontmoet. Ze was er op bezoek bij vrienden uit haar dorp, Alt-Molstein, dat Oskar natuurlijk kende, want hij had tractoren in de buurt verkocht.

Toen het huwelijk in de parochiekerken van Zwittau werd afgekondigd, vonden sommigen dat het stel zo slecht bij elkaar

paste dat ze naar andere motieven dan liefde gingen zoeken. Het is mogelijk dat de landbouwmachinefabriek van Schindler net die zomer in moeilijkheden verkeerde, want het bedrijf werd aangepast voor de produktie van stoomtractoren van een type dat bij de boeren al uit de mode raakte. Oskar stortte een groot deel van zijn salaris weer in het bedrijf terug, en nu kwam er – met Emilie – een bruidsschat van een half miljoen Reichsmark, een eerlijk en verlichting brengend brok kapitaal, hoe je het ook bekeek. De achterdocht van de roddelaars was echter ongefundeerd, want Oskar was die zomer tot over zijn oren verliefd. Maar omdat de vader van Emilie nooit redenen zou vinden om te geloven dat de knaap een bezadigde en goede echtgenoot zou worden, is er nooit meer dan een fractie van het halve miljoen betaald.

Emilie zelf was dolblij het afstompende Alt-Molstein te kunnen ontvluchten door met de knappe Oskar Schindler te trouwen. De grootste vriend van haar vader was altijd de saaie dorpspastoor geweest, en Emilie was opgegroeid met thee inschenken voor die twee en luisteren naar hun naïeve opvattingen op het gebied van politiek en theologie.

Als we nog steeds op zoek zijn naar veelzeggende joodse connecties, daarvan waren er in Emilies jeugd een paar geweest – de dorpsarts die haar grootmoeder behandelde, en Rita, kleindochter van de winkelier Reif. Bij een van zijn bezoeken aan de boerderij zei de pastoor tegen Emilies vader dat het principiële verkeer was dat een katholiek kind een speciale vriendschap met een jood had. Met de bijna hormonale koppigheid van een meisje verzette Emilie zich tegen de verordening van de pastoor. De vriendschap met Rita zou voortduren tot de dag in 1942 waarop plaatselijke nazi-functionarissen Rita voor de winkel executeerden.

Na het huwelijk betrokken Oskar en Emilie een verdieping in Zwittau. Voor Oskar moeten de jaren dertig alleen maar een epi-log op zijn glorieuze vergissing op het Altvater-circuit in de zomer van '28 hebben geleken. Hij vervulde zijn militaire dienstplicht in het Tsjecho-Slowaakse leger en ontdekte dat hij het militaire leven, hoewel het hem de kans gaf in een truck te rijden, verafschuwde – niet op grond van pacifistische motieven, maar op grond van de ongemakken. Weer thuis in Zwittau verwaarloosde hij Emilie 's avonds en bleef als een vrijgezel tot laat in cafés zitten praten met meisjes die nonachtig noch lief waren. Het

familiebedrijf ging in 1935 failliet, en in datzelfde jaar liet zijn vader Frau Louisa Schindler in de steek en nam een eigen woning. Oskar haatte hem daarom, ging bij zijn tantes theedrinken en klaagde Hans bij hen aan, en sprak zelfs in cafés mensen toe over het verraad van zijn vader jegens een goede vrouw. Hij schijnt blind te zijn geweest voor de overeenkomst tussen zijn eigen wankele huwelijk en het mislukte van zijn ouders.

Vanwege zijn goede zakelijke contacten, zijn jovialiteit, zijn verkoopgaven, zijn drankbestendigheid, kreeg hij zelfs midden in de economische depressie nog een baan als verkoopleider bij Moravische Elektrotechniek. Het hoofdkantoor daarvan stond in de grimmige provinciehoofdstad Brno, en Oskar reisde tussen Brno en Zwittau op en neer. Hij hield van het reisleven. Het was de helft van de bestemming die hij zichzelf had beloofd toen hij Winkler op het Altvater-circuit was gepasseerd.

Toen zijn moeder stierf, haastte hij zich terug naar Zwittau en stond naast zijn tantes, zijn zuster Elfriede en zijn vrouw Emilie aan de ene kant van het graf, terwijl de verraderlijke Hans in zijn eentje – afgezien van de pastoor, natuurlijk – aan het hoofdeinde van de doodkist stond. De dood van Louisa had de vijandschap tussen Oskar en Hans bezegeld. Oskar zag niet in – alleen de vrouwen zagen het – dat Hans en Oskar in feite twee broers waren, van elkaar gescheiden door de bijkomstigheit dat de een de vader was.

Ten tijde van die begrafenis droeg Oskar inmiddels het hakenkruisembleem van de Sudetenduitse partij van Konrad Henlein. Noch Emilie, noch de tantes waren het ermee eens, maar ze tilden er niet te zwaar aan – het was nu eenmaal iets wat jonge Tsjechische Duitsers dat seizoen droegen. De sociaal-democraten en communisten waren de enigen die niet met het insigne pronkten of achter Henleins partij stonden, en God wist dat Oskar noch een communist, noch een sociaal-democraat was. Oskar was een handelsreiziger. Wanneer je, bij overigens gelijke omstandigheden, met dat insigne op bij een Duitse bedrijfsleider kwam, dan kreeg je de order.

Maar zelfs met zijn orderboek wijd geopend en zijn potlood over het papier vliegend voelde Oskar – in de maanden van 1938 voordat de Duitse divisies het Sudetenland introkken – ook dat zich een grote verandering in de geschiedenis aan het voltrekken was, en hij bezweek voor de aanvechting er deel aan te hebben.

Wat zijn motieven om zich achter Henlein op te stellen ook

mogen zijn geweest, het schijnt dat hij, zodra de divisies Moravië introkken, direct een ontgoocheling ten aanzien van het nationaal-socialisme voelde die even diep en snel was als de ontgoocheling die na zijn huwelijk was begonnen. Hij schijnt te hebben verwacht dat de invasiemacht de stichting van een bevriende Sudetenrepubliek zou toestaan. Later heeft hij verklaard dat hij ontzet was over de intimidatie van de Tsjechische bevolking door het nieuwe regime, over de inbeslagneming van Tsjechische bezittingen. Zijn eerste gedocumenteerde daden van rebellie zouden heel vroeg in het komende wereldconflict plaatsvinden, en er hoeft niet aan te worden getwijfeld dat het protectoraat over Bohemen en Moravië, in maart 1939 door Hitler vanuit de burcht Hradschin afgekondigd, hem verraste door de zich al spoedig openbarende tirannie.

Bovendien lieten de twee mensen voor wier mening hij het meeste respect had – Emilie en zijn van hem vervreemde vader – zich niet misleiden door het grote Teutoonse uur, en beweerden beiden te weten dat Hitler niet kon slagen. Hun meningen waren ongecompliceerd, maar dat waren die van Oskar ook. Emilie geloofde gewoon dat de man zou worden gestraft omdat hij zichzelf God maakte. Herr Schindler senior bleek, toen zijn standpunt door een tante aan Oskar werd doorgegeven, op elementaire historische principes terug te vallen. Even buiten Brno bevond zich het stuk rivier waar Napoleon de slag bij Austerlitz had gewonnen. En wat was er met deze zegevierende Napoleon geschied? Hij was een nul geworden die op een eiland midden in de Atlantische Oceaan aardappels verbouwde. Met deze vent zou hetzelfde gebeuren. Het lot, zei Herr Schindler senior, was geen eindeloos touw. Het was een stuk elastiek. Hoe harder je naar voren ging, des te heftiger was de ruk waarmee je naar je beginpunt werd teruggetrokken. Dat hadden het leven, een mislukt huwelijk en de economische malaise Herr Hans Schindler wel geleerd.

Maar misschien was zijn zoon, Oskar, nog geen duidelijke vijand van het nieuwe bestel. Die herfst woonde de jonge Herr Schindler op een avond een feest bij in een sanatorium in de heuvels bij Ostrau, tegen de Poolse grens aan. De gastvrouw was de directrice van het sanatorium, een klant en vriendin die Oskar tijdens een reis had opgedaan. Ze stelde hem voor aan een knappe Duitser genaamd Eberhard Gebauer. Ze spraken over zaken en over wat Frankrijk en Engeland en Rusland konden gaan

doen. Toen gingen ze met een fles naar een ongebruikte kamer om, zoals Gebauer voorstelde, vrijer te kunnen praten. Daar maakte Gebauer zich bekend als agent van admiraal Canaris' *Abwehr*-inlichtingendienst en bood zijn nieuwe drinkgezel de kans voor de buitenlandse afdeling van de *Abwehr* te gaan werken. Oskar had relaties over de Poolse grens, in heel Galicië en Opper-Silezië. Wilde hij erin toestemmen de *Abwehr* van militaire inlichtingen uit die streek te voorzien? Gebauer zei dat hij van zijn vriendin de gastvrouw wist dat Oskar intelligent en gemakkelijk in de omgang was. Met die gaven kon hij niet alleen zijn eigen waarnemingen van industriële en militaire installaties in dat gebied gebruiken, maar ook die van eventuele Duitse Polen die hij misschien in restaurants of bars, of tijdens zakelijke ontmoetingen toevallig zou kunnen rekruteren.

Verdedigers van de jonge Oskar zouden dan weer zeggen dat hij erin toestemde voor Canaris te gaan werken omdat hij als *Abwehr*-agent was vrijgesteld van legerdienst. Daarin zat het aantrekkelijke van het voorstel voor een groot deel. Maar hij moet ook hebben geloofd dat een Duitse opmars in Polen wel pas gaf. Net als de slanke agent die met hem op het bed zat te drinken moet hij nog steeds met de nationale onderneming hebben ingestemd, al stond het bestuur hem dan niet aan. Misschien had Gebauer voor Oskar een morele aantrekkingskracht, want hij en zijn collega's van de *Abwehr* beschouwden zichzelf als een nette christelijke elite. Het weerhield hen er niet van plannen voor een militaire invasie in Polen te beramen, maar het gaf hun wel een gevoel van minachting voor Himmler en de *ss*, waarmee ze, naar hun hooghartige overtuiging, wedijverden om de macht over de ziel van Duitsland.

Later zou nog een heel andere inlichtingen-verzamelande instantie constateren dat Oskars rapporten volledig en prijzenswaardig waren. Op zijn Poolse reizen voor de *Abwehr* gaf hij blijk van een gave om mensen nieuws af te toveren, vooral in een sociale omgeving – aan de eettafel, bij een drankje. We weten niet precies van welke aard of betekenis datgene was wat hij voor Gebauer en Canaris uitzocht, maar hij raakte erg gesteld op de stad Krakau en ontdekte dat het, hoewel geen grote industriële metropool, wel een zeer fraaie middeleeuwse stad was, met een zoom van metaal-, textiel- en chemische bedrijven eromheen.

Wat het ongemotoriseerde Poolse leger betreft, daarvan waren de geheimen maar al te klaar.

HOOFDSTUK 2

EIND OKTOBER 1939 GINGEN twee jonge Duitse onderofficieren de toonzaal van J. C. Buchheister & Co aan de Stradomstraat in Krakau binnen en wilden coûte que coûte een paar dure rollen stof kopen om naar huis op te sturen. De joodse bediende achter de toonbank, met een gele ster op zijn borst genaaid, legde uit dat men bij Buchheister niet rechtstreeks aan het publiek verkocht, maar aan kledingfabrieken en detailzaken leverde. De militairen lieten zich echter niet bepraten. Toen het op afrekenen aankwam deden ze dat, zonderling genoeg, met een Beiers bankbiljet uit 1858 en een noodmuntbiljet uit de tijd van de bezetting door het Duitse leger, gedateerd 1914. 'Volkomen geldige munt,' zei een van hen tegen de joodse boekhouder. Het waren gezond ogende jongelui die de hele lente en zomer aan manoeuvres hadden besteed, terwijl de vroege herfst hun een gemakkelijke overwinning had opgeleverd en daarna alle speelruimte van overwinnaars in een mooie stad. De boekhouder stemde in de transactie toe, kreeg ze de winkel uit en sloeg toen een bedrag op de kassa aan.

Later op de dag bracht een jonge Duitse accountant, een ambtenaar die door wat men mooi de *Haupttreuhandstelle Ost* had genoemd was aangewezen om joodse zaken over te nemen en te leiden, een bezoek aan de toonzaal. Hij was één van twee aan Buchheister toegewezen Duitse ambtenaren. De eerste was Sepp Aue, de bewindvoerder, een niet-ambitieuze man van middelbare leeftijd, en de tweede deze jonge streber. De jongeman inspecteerde de boeken en de kas. Hij haalde de waardeloze biljetten eruit. Wat moest dat betekenen, dat operettegeld?

Toen de joodse boekhouder zijn verhaal verteld had, beschuldigde de accountant hem ervan harde zloty's voor die antieke briefjes te hebben verwisseld. Later die dag rapporteerde de streber het boven, in Buchheisters magazijn, bij Sepp Aue en zei dat ze de *Schutzpolizei* erbij moesten halen.

Herr Aue en de jonge accountant wisten allebei dat de boekhouder, wanneer ze zoiets zouden doen, in de ss-gevangenis aan de Montelupichstraat zou worden opgesloten. De accountant vond dat het overige joodse personeel van Buchheister zo een

uitstekend voorbeeld zou worden gesteld. Maar het was een pijnlijk idee voor Aue, die heimelijk een eigen verplichting had, doordat zijn grootmoeder een jodin was geweest, al had nog niemand dat ontdekt.

Aue stuurde een kantoorjongen met een boodschap naar de oorspronkelijke hoofdboekhouder van de firma, een Poolse jood, Itschak Stern geheten, die met griep thuis zat. Aue was om politieke redenen benoemd, zonder dat hij veel boekhoudervaring had. Hij wilde dat Stern naar het kantoor zou komen om een oplossing te vinden voor de impasse over de rollen linnen. Hij had de boodschap net naar het huis van Stern in Podgórze verstuurd toen zijn secretaresse het kantoor inkwam en aankondigde dat er buiten het kantoorje ene Herr Oskar Schindler wachtte, die beweerde een afspraak te hebben. Aue kwam zijn privé-kantoor uit en zag een lange jongeman, rustig als een grote hond en vredig rokend. Ze hadden elkaar de vorige avond op een feestje ontmoet. Oskar was er geweest met een Sudetenduits meisje, Ingrid geheten, *Treuhänder*, of bewindvoerder, van een joodse ijzerhandel, net zoals Aue *Treuhänder* van de firma Buchheister was. Ze waren een zeer charmant paar, Oskar en deze Ingrid, duidelijk verliefd, modieus, met een heleboel vrienden in de Abwehr.

Herr Schindler wilde een carrière in Krakau beginnen. Textiel? had Aue geopperd. 'Het gaat niet alleen om uniformen. De Poolse binnenlandse markt zelf is groot genoeg en voldoende uitgedijd om ons allemaal te kunnen onderhouden. U kunt gerust eens een kijkje bij Buchheister komen nemen,' had hij Oskar aangespoord, niet wetend hoe hij zijn dronken camaraderie de volgende dag om twee uur zou kunnen betreuren.

Schindler zag dat Herr Aue mogelijk andere gedachten over zijn uitnodiging had gekregen. Als het ongelegen komt, Herr *Treuhänder*, opperde Oskar.

Helemaal niet, zei Herr Aue en nam Schindler door het magazijn en over een binnenplaats mee naar de spinafdeling, waar grote rollen goudkleurige stof van de machines af kwamen. Schindler vroeg of de *Treuhänder* weleens moeilijkheden met de Polen had gehad. Nee, zei Sepp, ze zijn gewillig. Verdoofd, eerder. Tenslotte is het niet direct een munitiefabriek.

Schindler had zo duidelijk de houding van een man met connecties dat Aue de verleiding niet kon weerstaan de proef eens op de som te nemen. Kende Oskar de mensen van het *Heereswaffen-*

amt? Kende hij generaal Julius Schindler bijvoorbeeld? Was generaal Schindler misschien familie?

Dat maakt geen verschil, zei Herr Schindler ontwapenend. (Generaal Schindler was in feite geen familielid van hem.) De generaal was zo'n slechte vent nog niet, vergeleken bij sommige mensen, zei Oskar.

Dat beaamde Aue. Maar zelf zou hij nooit met generaal Schindler eten of met hem gaan drinken; dat was het verschil.

Ze gingen terug naar het kantoor, en kwamen onderweg Itschak Stern, de joodse hoofdboekhouder van Buchheister, tegen, die op een stoel die Aues secretaresse hem had gegeven zijn neus snuitend en hevig hoestend zat te wachten. Hij stond op, legde zijn handen op elkaar tegen zijn borst en keek met enorme ogen toe hoe de beide veroveraars kwamen aanlopen, hem voorbijliepen en het kantoor ingingen. Daar bood Aue Schindler iets te drinken aan, waarna hij zich excuseerde en, Oskar bij de haard achterlatend, naar buiten ging om Stern te spreken.

Stern was erg mager en had iets wetenschappelijk-droogs. Zijn manier van doen was die van een talmoedische geleerde, maar ook die van een Europese intellectueel. Aue vertelde hem het verhaal van de boekhouder en de onderofficieren en de vermoedens van de jonge Duitse accountant. Hij haalde de biljetten uit de kluis: het Beierse van 1858, het bezettingsbriefje van 1914. 'Ik dacht dat u misschien een boekhoudkundige procedure voor de afhandeling van dit soort situaties had ingevoerd,' zei Aue. 'Dit moet tegenwoordig in Krakau vrij vaak gebeuren.'

Itschak Stern pakte de briefjes en bestudeerde ze. Hij had inderdaad een procedure ontwikkeld, vertelde hij de Herr Treuhänder. Zonder een glimlach of een knipoog ging hij naar de open haard aan het einde van de kamer en gooide beide briefjes in het vuur.

'Die transacties schrijf ik af naar winst en verlies, onder "gratis monsters",' zei hij. Er waren sinds september heel wat gratis monsters weggegeven.

Sterns zakelijke, doeltreffende behandeling van de wettelijke bewijsstukken viel bij Aue in de smaak. Hij begon te lachen, omdat hij in de magere trekken van de hoofdboekhouder de complexiteiten van Krakau zelf, de dorpse sluwheid van een kleine stad zag. Alleen iemand uit de plaatselijke bevolking wist hoe je de zaken aanpakte. Herr Schindler in het privé-kantoor had een plaatselijke informant nodig.

Aue voerde Stern mee naar het bedrijfsleiderskantoor om hem kennis te laten maken met Herr Schindler, die, met zijn ene hand afwezig een ontkurkte heupfles vasthoudend, naar het vuur stond te staren. Het eerste wat Itschak Stern dacht was: *Dit is geen Duitser die met zich laat sollen*. Aue droeg het insigne van zijn Führer, een miniatuurhakenkruis, zo achteloos als iemand het insigne van een fietsclub zou kunnen dragen. Maar het muntgrote embleem van de lange Schindler ving het licht van het haardvuur in het zwarte email. Dat, en de algehele rijkdom van de jongeman, waren zoveel te meer de symbolen van het herfstleed van Stern als verkouden Poolse jood.

Aue stelde hen aan elkaar voor. Overeenkomstig de al door gouverneur Frank uitgevaardigde verordening legde Stern zijn verklaring af: 'Ik moet u vertellen, Herr Schindler, dat ik een jood ben.'

'O,' gromde Herr Schindler hem toe. 'Ik ben een Duitser. Zo dan!'

Heel makkelijk om dat te zeggen, galmde Stern bijna bij zichzelf, achter zijn doorweekte zakdoek. *Maar hef dan die verordening op*.

Want Itschak Stern was iemand die – zelfs nu, pas in de zevende week van de Nieuwe Orde in Polen – niet aan één maar al aan vele verordeningen was onderworpen. Hans Frank, gouverneur-generaal van Polen, had al zes beperkende verordeningen opgesteld en getekend, en liet het aan zijn districtsbestuurder, dr. Otto Wächter, een *ss-Gruppenführer*, over om er nog meer uit te voeren. Stern moest, behalve zijn afkomst bekendmaken, ook een hem duidelijk onderscheidende registratiekaart met een gele streep erover bij zich hebben. De algemene maatregelen van bestuur die het koosjer bereiden van vlees verboden en dwangarbeid voor joden gelastten waren drie weken oud toen Stern daar hoestend bij Schindler stond. En het officiële rantsoen dat Stern als *Untermensch* kreeg was niet veel meer dan de helft van dat van een niet-joodse Pool, terwijl deze laatste zelf door het *Untermensch*-dom was besmet.

Ten slotte was er, krachtens een verordening van 8 november, een algemene registratie van alle joden van Krakau begonnen, die de 24ste moest zijn voltooid.

Stern, met zijn rustige, afstandelijke instelling, wist dat de verordeningen door zouden gaan, zijn leven en ademen nog verder zouden beperken. De meeste joden van Krakau verwachtten zo'n

stroom van verordeningen. Er zou een zekere ontwrichting van het leven plaatsvinden – joden uit de *sjetets* (bijna uitsluitend door joden bewoonde dorpen) die naar de stad werden gebracht om kolen te scheppen, intellectuelen die het land op werden gestuurd om bieten te rooien. Er zouden ook een tijdlang sporadische slachtpartijen plaatsvinden, zoals die in Turusk, waar een artillerieafdeling van de ss mensen de hele dag aan een brug had laten werken, en ze daarna 's avonds de dorpssynagoge ingedreven en doodgeschoten had. Er zouden zich steeds van die incidentele gevallen voordoen. Maar de situatie zou wel bijtrekken; de joden zouden het wel overleven door smeekschriften in te dienen, door de autoriteiten af te kopen – het was de oude methode, het had al sinds het Romeinse Rijk gewerkt, het zou ook nu werken. Uiteindelijk hadden de burgerlijke autoriteiten joden nodig, vooral bij een volk waarin ze één op de elf mensen uitmaakten.

Maar Stern behoorde niet tot de hoopvol gestemden. Hij vermoedde niet dat de wetgeving spoedig een plan zou bereiken waarop over de strengheid ervan viel te onderhandelen. Want dit waren uitermate slechte tijden. Zo voelde hij zich, hoewel hij niet wist dat het komende onheil anders van aard en omvang zou zijn, al bitter genoeg ten aanzien van de toekomst om te denken: *Heel makkelijk voor u, Herr Schindler, om edelmoedige gebaartjes van gelijkheid te maken.*

Deze man, zei Aue toen hij Itschak Stern voorstelde, was de rechterhand van Buchheister. Hij had goede connecties met de zakengemeenschap hier in Krakau.

Stern verkeerde niet in een positie om Aue daarover tegen te kunnen spreken. Toch vroeg hij zich af of de Treuhänder de voorname bezoeker niet een te mooie voorstelling van zaken gaf.

Aue excuseerde zich.

Alleengelaten met Stern mompelde Schindler dat hij erkentelijk zou zijn als de hoofdboekhouder hem kon vertellen wat hij over enkele van de plaatselijke bedrijven wist. Om Oskar te testen offerde Stern dat Herr Schindler misschien eens met de ambtenaren van de *Treuhandstelle* moest gaan praten.

‘Dat zijn dieven,’ zei Herr Schindler gemoedelijk. ‘Het zijn ook bureaucraten. Ik heb graag wat speelruimte.’ Hij haalde zijn schouders op. ‘Ik ben van nature een kapitalist en ik houd er niet van aan voorschriften te worden gebonden.’

Zo begonnen Stern en de kapitalist-volgens-eigen-zeggen te praten. En Stern was een behoorlijke bron; hij scheen vrienden of

verwanten in elke fabriek van Krakau te hebben – textiel, kleding, suikergoed, schrijnwerk, metaalwaren. Herr Schindler was ervan onder de indruk en haalde een envelop uit de borstzak van zijn pak. ‘Kent u een bedrijf met de naam Rekord?’ vroeg hij.

Dat kende Itschak Stern. Het verkeerde in staat van faillissement, zei hij. Het had emailwerk gemaakt. Sinds het bankroet was gegaan, was een deel van de metaalpersen geconfisqueerd, en nu was het in hoofdzaak een leeg casco dat – onder leiding van een familielid van een der voormalige eigenaren – maar op een fractie van zijn capaciteit produceerde. Zijn eigen broer, zei Stern, vertegenwoordigde een Zwitsers bedrijf dat een van de voornaamste crediteuren van Rekord was. Stern wist dat je wel enige broeder trots mocht vertonen en dan een licht afkeurend geluid laten horen. ‘Het werd erg slecht geleid,’ zei hij.

Schindler wierp Stern de envelop in de schoot. ‘Dit is hun balans. Zeg eens wat u ervan vindt.’

Itschak zei dat Herr Schindler behalve hem natuurlijk ook anderen daarnaar moest vragen. Natuurlijk, zei Oskar. Maar ik zou uw mening op prijs stellen.

Stern nam de velletjes snel door; toen, na ze een minuut of drie te hebben bestudeerd, voelde hij ineens de vreemde stilte van het kantoor, keek op en zag dat Herr Oskar Schindler hem recht aankeek.

Mensen als Stern hadden natuurlijk een voorvaderlijk talent voor het opsporen van de rechtvaardige *goj*, die als buffer of gedeeltelijke toeverlaat tegen de bruutheden van de anderen kon worden gebruikt. Het was een zintuig voor het vinden van een veilig huis, een potentieel vluchtgebied. En van nu af zou de mogelijkheid van Herr Schindler als toevlucht het gesprek kleuren, zoals op een feestje een half onderkende, ongrijpbare seksuele belofte de conversatie tussen een man en een vrouw zou kunnen kleuren. Het was een idee waarvan Stern zich meer bewust was dan Schindler, en er zou, uit angst de tedere band te zullen beschadigen, niets expliciets worden gezegd.

‘Het is een prima bedrijf,’ zei Stern. ‘U zou er eens met mijn broer over kunnen praten. En er is nu natuurlijk de mogelijkheid van militaire contracten...’

‘Precies,’ mompelde Herr Schindler.

Want bijna direct na de val van Krakau, zelfs nog voor de beëindiging van het beleg van Warschau, was in het gouvernement-generaal Polen een Rüstungsinspektion opgezet, die de op-

dracht had met geschikte fabrikanten contracten voor de levering van legerbenodigdheden te sluiten. In een fabriek als Rekord konden eetgerei en veldkeukenartikelen worden geproduceerd. Het hoofd van de Rüstungsinspektion, wist Stern, was ene generaal-majoor Julius Schindler van de Wehrmacht. Was de generaal familie van Herr Oskar Schindler? vroeg Stern. Nee, het spijt me, zei Schindler, maar zo alsof hij wilde dat Stern die afwezigheid van een familierelatie geheimhield.

In ieder geval, zei Stern, beliep zelfs de beknotte productie bij Rekord meer dan een half miljoen zloty per jaar, en aan nieuwe metaalpersinstallaties en ovens was betrekkelijk eenvoudig te komen. Het hing ervan af of Herr Schindler krediet kon verkrijgen.

Emailwerk, zei Schindler, lag meer in zijn lijn dan textiel. Zijn achtergrond lag bij landbouwmachines en hij had verstand van stoompersen en dergelijke.

Het kwam niet bij Stern op om te vragen waarom een modieuze Duitse ondernemer met hem over zakenopties wilde praten. Ontmoetingen als deze waren de hele geschiedenis van zijn volk door voorgekomen, en ze werden niet helemaal door het gewone zakendoen verklaard. Hij hield een vrij lang betoog, waarin hij uiteenzette hoe de handelskamer het bedrag voor het huren van de failliete boedel zou vaststellen. Huren met een optie om te kopen – dat was beter dan Treuhänder zijn. Als Treuhänder, niet meer dan bewindvoerder, stond je volledig onder toezicht van het ministerie van Economische Zaken.

Toen liet Stern zijn stem dalen en waagde het te zeggen: ‘U zult beperkingen ondervinden wat betreft de mensen die u in dienst mag nemen...’

Schindler was geamuseerd. ‘Hoe weet u dat allemaal? Soms verdere bedoelingen?’

‘Dat heb ik in het *Berliner Tageblatt* gelezen. Een jood mag nog altijd Duitse kranten lezen.’

Schindler bleef lachen, stak zijn ene hand uit en liet hem op de schouder van Stern neerkomen. ‘O ja?’ vroeg hij.

In werkelijkheid wist Stern die dingen doordat Aue een directief van *Reichsminister* Eberhard von Jagwitz van Economische Zaken had gekregen, waarin het beleid voor het ariseren van bedrijven werd geschetst. Aue had het aan Stern overgelaten een samenvatting van het memorandum te maken. Von Jagwitz had, meer bedroefd dan boos, aangegeven dat er druk zou worden

uitgevoerd door andere overheids- en partij-instanties, zoals Heydrichs RSHA, het *Reichssicherheitshauptamt*, om niet alleen de eigendom van bedrijven in handen van Ariërs te brengen, maar ook de bedrijfsleiding en het personeel te ariseren. Hoe eerder Treuhänder de vakbekwame joodse werknemers eruit ziftten, hoe beter – er natuurlijk altijd op lettend dat de produktie op een aanvaardbaar niveau bleef gehandhaafd.

Ten slotte stopte Herr Schindler de verslagen van Rekord weer in zijn borstzak, stond op en liep met Itschak Stern vanuit het vertrek het hoofdkantoorlokaal in. Daar bleven ze een poos tussen de typistes en kantoorbedienden staan en werden filosofisch, wat Oskar graag werd. Hier was het dat Oskar begon over het feit dat het christendom op het jodendom is gebaseerd, een onderwerp waarvoor hij om de een of andere reden, misschien zelfs vanwege zijn jeugdvriendschap met de Kantors in Zwittau, belangstelling had. Stern sprak zacht, uitvoerig, geleerd. Hij had artikelen in tijdschriften voor vergelijkende godsdienstwetenschap gepubliceerd. Oskar, die ten onrechte meende dat hij een filosoof was, had een deskundige getroffen. De geleerde zelf, Stern, in de ogen van sommigen een betweter, vond dat Oskar een beperkt begripsvermogen had, een van nature vriendelijke geest, maar zonder veel conceptuele vaardigheden. Niet dat Stern zich haast zou gaan beklagen. Er werd stevig een slecht afgestemde vriendschap gesloten. Zodat Stern ineens merkte dat hij een parallel met vroegere imperia trok, net als de vader van Oskar had gedaan, en zijn eigen redenen noemde waarom Hitler niet zou kunnen slagen.

Voordat Stern zich had kunnen inhouden was de mening hem ontvallen. De andere joden in het kantoor bogen het hoofd en keken strak naar de paperassen waaraan ze werkten. Schindler leek echter niet verstoord.

Tegen het einde van hun gesprek zei Oskar wel iets dat nieuw was. In tijden als deze, zei hij, moest het voor de kerken moeilijk zijn maar tegen de mensen te blijven zeggen dat hun Hemelse Vader zich zelfs om de dood van één enkele mus bekommerde. Hij zou, zei hij, niet graag pastoor zijn in een tijdperk als dit, waarin het leven nog niet de waarde van een pakje sigaretten had. Stern beaamde dat, maar wees er, geheel in de geest van de discussie, op dat de bijbelse toespeling die Herr Schindler had gemaakt kon worden samengevat in een vers uit de talmoed waarin stond dat wie het leven van één mens redt de hele wereld redt.

‘Natuurlijk, natuurlijk,’ zei Oskar Schindler.

Itschak heeft, terecht of ten onrechte, altijd geloofd dat dat het moment was waarop hij het juiste zaad in de vore heeft gestrooid.